

mevzu

sosyal bilimler dergisi | journal of social sciences

e-ISSN 2667-8772

mevzu, Eylül/September 2024, s. 12: 449-477

Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Kapsayıcı Eğitim
Inclusive Education in Social Studies Textbooks

Turgay ÖNTAŞ

Doç. Dr., Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek
Yüksekokulu, Çocuk Bakım ve Gençlik Hizmetleri Bölümü
Assoc. Prof., Tekirdağ Namık Kemal University, Vocational School of Health
Services, Department of Child Care and Youth Services
turgayontas@gmail.com

ORCID: 0000-0003-2258-0862

DOI: 10.56720/mevzu.1471849

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 22 Nisan / April 2024

Kabul Tarihi / Date Accepted: 9 Temmuz / July 2024

Yayın Tarihi / Date Published: 15 Eylül / September 2024

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Eylül / September

Atf / Citation: Öntaş, Turgay. "Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Kapsayıcı Eğitim".

Mevzu: Sosyal Bilimler Dergisi, 12 (Eylül 2024): 449-477.

<https://doi.org/10.56720/mevzu.1471849>

İntihal: Bu makale, ithenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by ithenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/mevzu> | <mailto:mevusbd@gmail.com>

Copyright © CC BY-NC 4.0

Öz

Bu çalışmanın amacı Türkiye’deki sosyal bilgiler ders kitaplarını kapsayıcı eğitim perspektifinden incelemektir. Kapsayıcı eğitim, eğitimde eşitlik ve toplumsal bütünleşmeyi destekleyen bir yaklaşımdır. Ders kitaplarının içeriğinin kapsayıcı eğitim açısından değerlendirilmesi büyük önem taşımaktadır. Araştırma ders kitaplarının insan hakları ve vatandaşlık, azınlıklar/sığınmacılar/mülteciler/göçmenler, cinsiyet, özel gereksinimli bireyler ve sosyal olarak imtiyazsız gruplar olmak üzere beş ana boyutta kapsayıcı eğitim unsurlarını nasıl içerdiğini ve temsil ettiğini değerlendirmektedir. Türkiye’de ilkokul ve ortaokul seviyelerinde kullanılan sosyal bilgiler ders kitaplarının içerikleri yukarıda belirtilen beş ana boyutta analiz edilmiştir. Araştırma, kapsayıcı eğitim ilkelerinin eğitim materyallerine ne derece yansıtıldığını ortaya koyması ve bu konuda eksiklikleri belirlemesi bakımından önemlidir. Araştırma sonucunda elde edilmiş bulgular eğitim politikalarının ve ders kitaplarının daha kapsayıcı hale getirilmesi için yol gösterici olacaktır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kullanılmıştır. Doküman analizi ile sosyal bilgiler ders kitaplarının içerikleri sistematik bir şekilde incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Analiz sürecinde, ders kitaplarının belirli kapsayıcı eğitim unsurlarını içerdiği, ancak bu unsurların daha detaylı ve kapsamlı bir şekilde ele alınması gerektiği ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kapsayıcı Eğitim, Sosyal Bilgiler, Çeşitlilik ve Eşitlik, Vatandaşlık Eğitimi, Eğitim Politikaları

Abstract

This study aims to analyze social studies textbooks in Turkey from the perspective of inclusive education. Inclusive education is an approach that promotes equality and social integration in education. It is of great importance to evaluate the content of textbooks in terms of inclusive education. The study evaluates how textbooks include and represent the elements of inclusive education in five main dimensions: human rights and citizenship, minorities/asylum seekers/refugees/migrants, gender, individuals with special needs, and socially underprivileged groups. The contents of social studies textbooks used in primary and secondary schools in Turkey were analyzed in the five main dimensions mentioned above. The study is important in terms of revealing the

extent to which the principles of inclusive education are reflected in educational materials and identifying gaps in this regard. The findings of the research will provide guidelines for making educational policies and textbooks more inclusive. Document analysis, one of the qualitative research methods, was used in the study. Through document analysis, the contents of social studies textbooks were systematically analyzed and evaluated. The analysis revealed that the textbooks contain certain elements of inclusive education, but that these elements need to be addressed in a more detailed and comprehensive manner.

Keywords: Inclusive Education, Social Studies, Diversity and Equality, Citizenship Education, Education Policies.

Etik Beyan	Bu makale EJER Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulan "Kapsayıcı Eğitim Felsefesi Bağlamında Türkiye'de Vatandaşlık Eğitiminin Değerlendirilmesi" adlı tebliğin içeriği geliştirilerek ve kısmen değiştirilerek üretilmiş hâlidir.
-------------------	---

Giriş

Eğitim hem bireylerin hem de toplumun gelişiminde merkezi bir role sahiptir. Özellikle sosyal bilgiler dersi de bireyin toplumsallaşma sürecinin vazgeçilmez unsurlarından biridir. Sosyal bilgiler dersi, vatandaşlık eğitimi merkeze alarak bireylerin hem özgür düşünen hem de sorumlu vatandaşlar olarak gelişimine odaklanır. Sosyal bilgiler dersine yönelik yaklaşımlardan biri olan vatandaşlık aktarımı yaklaşımının sosyal bilgiler dersinin çekirdek unsurlarından biri olduğu bilinmektedir. Barr, Barth ve Shermis (1977) vatandaşlık aktarımı sürecinin bilinçli ve eleştirel düşünce becerilerini de geliştirmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Ancak ders kitapları aracılığıyla sunulan içeriklerin öğrenciler üzerinde endoktrinatif bir etki yaratma potansiyeli taşıdığı da göz önünde bulundurulmalıdır.

Sosyal bilgiler eğitimcileri, sosyal bilgiler dersinin vatandaşlık eğitimi ile iç içe geçmiş doğasına yönelik benzer düşüncelere sahiptirler (Remy, 1978). Kuş ve Aksu'nun (2017) araştırma bulguları da Türkiye'deki sosyal bilgiler öğretmenlerinin dersin vatandaşlık eğitimi amacını benimsediğini göstermektedir.

Vatandaşlık kavramının karmaşıklığı ve çok boyutluluğu dikkate alındığında eğitim politikaları sadece vatandaş yetiştirme odaklı değil aynı zamanda çeşitliliği kucaklayan ve farklılıkları destekleyen bir yaklaşımı da içermelidir. Türkiye’de ders kitaplarının hazırlanması ve onaylanması sürecini yürüten Millî Eğitim Bakanlığının eğitimde eşitlik ilkesini, insan haklarını ve her türlü ayrımcılığı reddeden yaklaşımları ders kitaplarında ön plana çıkarması, kapsayıcı eğitimin ruhuna uygun bir adım olarak değerlendirilebilir (Millî Eğitim Bakanlığı Ders Kitabı Yazım ve İnceleme Kriterleri, 2022).

İlkokul ve ortaokulda sosyal bilgiler öğretimi için önemli kaynaklardan birisi ders kitaplarıdır. Sosyal bilgiler ders kitaplarının içeriklerine, öğretim tasarımına, sunumuna ve zorluk derecelerine ilişkin eleştiriler küresel ve yerel düzeyde yapılmaktadır (Bean vd., 1994). Sunal ve Sunal (2008) 4-6. sınıflarda derslere giren sosyal bilgiler öğretmenlerinin ders kitaplarını öğretim programının rehberi olarak kullandıklarını belirtmektedirler. Gündüz (2023) ders kitaplarının sadece öğretim materyali olmanın ötesinde politik bir belge olduğunu ve meşru bilginin tanımlanmasının yanı sıra siyasi sınırların da bu materyallerde müzakere edildiğini ifade eder.

Son yıllarda öne çıkan ve ders kitaplarına da yansıyan kapsayıcı eğitim farklılıkları tanımayı, değer vermeyi ve farklı kültürler arası etkileşimi vurgular. Aktekin ve diğerleri (2017) tarafından kapsayıcı eğitim anlayışı öğrencilerin çeşitlenen özelliklerini gözeterak öğrenme süreçlerinin ve ortamlarının her öğrencinin ihtiyacına göre uyarlanması olarak tanımlanmaktadır. Ainscow ve César (2006) kapsayıcı eğitimin engellilikten herkes için eğitime kadar beş ana boyutunu belirlerken bu boyutların sosyal bilgiler dersinde öğrencilerin ihtiyaçlarına göre düzenlenen eğitim içeriklerine yansımaları gerektiğini de belirtmektedirler.

Bu çalışma Türkiye'deki son yıllarda göç hareketleri ışığında, kapsayıcı eğitim uygulamalarının sosyal bilgiler öğretim programlarındaki vatandaşlık eğitimi ile olan ilişkisini incelemektedir. Çalışmadaki kavram seti olarak kapsayıcı eğitim uygulamalarının beş boyutu özetlenebilir. Azınlık/sığınmacı/mülteci/göçmen kavramları hukuki olarak farklı statülere karşılık gelmektedir. Bununla birlikte resmî okul eğitimi açısından öğrenci profillerinin

demografik arka planlarının sınıf ortamına yansması oldukça önemli bir meydan okumadır. Sınıf ortamlarının çokkültürlü ve kozmopolit yapısı vatandaşlık eğitiminin ana akım paradigmaları bağlamında tartışılmaktadır. Ders kitaplarına yansıyan ana akım düşünceler ve ders kitaplarında yer verilmeyen ve kaçınılan tartışmalı konularda kapsayıcı eğitim açısından ele alınmaktadır. Cinsiyet perspektifinde temsil açısından kalıp yargılara yer verilip verilmediği, kadın ve erkek arasındaki cinsiyete ait kalıp yargılara nasıl yer verildiği öne çıkmaktadır. Özel gereksinimli bireylerin ders kitaplarında nasıl tasvir edildiği de kapsayıcılık açısından önemlidir. Özel gereksinimli bireyler yardıma muhtaç kişiler olarak mı yoksa farklılıklarına rağmen toplum içerisine dahil oluşlarıyla mı tasvir edildiği önemlidir. Sosyal açıdan imtiyazsız grup olarak sosyal sınıfları yoksulluk, evsizlik, hastalık, yaşlılık gibi özelliklere vurgu yapılmaktadır. Sosyal bilgiler dersi öğretim programlarının ve ders kitaplarının, kapsayıcı eğitim ilkelerine ne derecede uygun düştüğünü ve bu uygulamaların gelecekte nasıl iyileştirilebileceği değerlendirilirken güncellenen öğretim programlarının ve yeniden yazılacak ders kitaplarının içerik bilgisi ve içeriklerdeki metinlerin kurgusuna ilişkin öneriler çalışmanın özgün yanını oluşturmaktadır.

Yöntem

Çalışma, nitel araştırma kapsamında doküman incelemesine dayanılarak hazırlanmıştır. Çalışmada doküman analizinin aşamaları konusunda aşağıdaki adımlar izlenmiştir (Foster, 1995, Akt. Yıldırım - Şimşek, 2018):

- **Dokümanlara Erişim:** Araştırmada, veri toplama aracı olarak kullanılan dokümanlar <https://www.eba.gov.tr/> internet adresi üzerinden erişilebilir durumdadır. Bu platform, Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanlığı tarafından eğitim materyallerinin paylaşıldığı resmi bir kaynaktır.

- **Dokümanların Özgünlüğünün Kontrolü:** Araştırmada incelenen dokümanlar Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanlığının resmî web sayfalarından temin edilmiştir. Bu durum, kullanılan verilerin güvenilirliği ve özgünlüğü açısından büyük önem taşımaktadır. Dokümanların kaynağının bu resmî web sayfaları olması araştırmanın temelini sağlam bir zemine oturtmaktadır.

Millî Eğitim Bakanlığı okullarda kullanılan ders kitaplarını hem kendi bünyesinde hazırlamakta hem de özel yayınevleri aracılığıyla temin etmektedir. Bu çalışmada veri kaynağı olarak seçilen ders kitapları dört farklı sınıf düzeyinde ve toplam yedi adet kitaptan oluşmaktadır.

- **Veri Analizi Süreci:** Verilerin analiz edilmesi aşamasında Fuchs, Otto ve Yu (2020) tarafından geliştirilen ve UNESCO tarafından yayımlanan “*Textbooks and Inclusive Education*” başlıklı çalışmadaki kavramsal çerçeveden ve veri analizi boyutlarından yararlanılmıştır. Analiz sürecinde söz konusu çalışmada yer alan çerçeve soruları da (Tarama Listesi) kullanılarak ders kitapları üzerinden alınan verilerin sistemli bir şekilde incelenmesi sağlanmıştır. Beş kategoriye yönelik kullanılan tarama listesi ile ders kitaplarından seçilen örnekler, analiz boyutlarına göre değerlendirilmiştir. Elde edilen veriler betimsel analiz tekniği kullanılarak incelenmiştir. Yıldırım ve Şimşek (2018) tarafından belirtildiği üzere betimsel analiz verilerin belirlenen temalara göre özetlenip yorumlanmasını mümkün kılarak çalışmanın odak noktalarını netleştirmekte ve bulguların anlamlandırılmasına katkıda bulunmaktadır.

- **Veri Kullanımı:** Araştırma kapsamında kullanılan veri kaynakları, kamuoyuna açık kaynaklardan elde edilmiştir. Bu kaynakların kullanımı, çalışmanın şeffaflığını ve ulaşılabilirliğini artırırken, aynı zamanda araştırmanın etik kurallarına uygunluğunu da garanti altına almaktadır. Kullanılan verilerin kamuya açık olması, çalışmanın veri toplama sürecinde herhangi bir bireyin çıkar sağlama ya da zarar görme ihtimalini ortadan kaldırmaktadır. Aşağıda yer alan Tablo 1’de mevcut çalışma kapsamında incelenen ders kitaplarının künyelerine yer verilmiştir.

Tablo 1: Çalışma Kapsamında İncelenen Ders Kitapları

Sınıf Seviyesi	Yazar	Kitabın Adı	Yayınevi	Okutulduğu Tarih Aralığı	Sayfa
4	Sami TÜYSÜZ	İlkokul Sosyal Bilgiler Ders Kitabı	Tuna Matbaacılık	2018-2019	208
5	Salim AÇIKGÖZ	Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler Ders Kitabı	E Kare Eğitim Yayıncılık	2018-2019	209
5	Ömer Faruk EVİRGEN Jülide ÖZKAN Suna ÖZTÜRK	Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler Ders Kitabı	Millî Eğitim Bakanlığı	2019-2020	203
6	Erhan ŞAHİN	Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler Ders Kitabı	Anadol Yayıncılık	2019-2020	288
6	Cengiz YILDIRIM Fatih KAPLAN Hayriye KURU Mukaddes YILMAZ	Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler Ders Kitabı	Millî Eğitim Bakanlığı	2019-2020	277
7	Öznur AÇIL Hülya GÜVENÇ Ayşegül HAYTA Sezcan KILIÇ	Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler Ders Kitabı	Millî Eğitim Bakanlığı	2019-2020	243
7	Hikmet AZER	Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler Ders Kitabı	EKOYAY	2019-2020	252

Bulgular

Araştırmanın bulgular bölümünde sosyal bilgiler ders kitaplarında kapsayıcı eğitimin nasıl ele alındığı örneklerle desteklenerek beş ana boyut altında değerlendirilmiştir. İlk olarak insan hakları ve vatandaşlık boyutu incelenmiş; ardından ders kitaplarının azınlıklar ve göçmenler konusuna nasıl yer verdiği ele alınmıştır. Cinsiyet ve özel gereksinimli bireylerin toplumdaki yerine dair içerikler değerlendirilmiş son olarakta imtiyazsız grupların nasıl temsil edildiği incelenmiştir. Temel boyutlar üzerinden yapılan inceleme ile ders kitaplarında kapsayıcı eğitimin derinliğinin ve kapsamının belirlenmesi amaçlanmıştır.

İnsan Hakları ve Vatandaşlık Boyutuna İlişkin Bulgular

İnsan hakları ve vatandaşlık boyutunun incelenmesi boyutunda ders kitaplarında farklı grup ve kimliklerin nasıl temsil edildiği, ayrımcılık unsurlarının bulunup bulunmadığı ve toplumsal çeşitliliğin uygun bir şekilde temsil edilip edilmediği üzerine yoğunlaşmıştır.

Tablo 2: İnsan Hakları ve Vatandaşlık Boyutuna İlişkin Bulgular

Sınıf Seviyesi	Öğrenme Alanı	Konu	Bulgu
4. Sınıf	Birey ve Toplum (Ünite: Herkesin Bir Kimliği Var) Küresel Bağlantılar (Ünite: Uzaktaki Arkadaşlarım)	Nelerden hoşlanıyorum? Neleri yapabiliyorum? Farkındayım, farklılıklara saygılıyım. Ülkeleri Tanıyalım	Farklı özelliklere ve dezavantajlara sahip bireyleri anlama ve farklılıklara saygı duyma Kültürel farklılıklara saygıyı vurgulama
5. Sınıf	Birey ve Toplum Küresel Bağlantılar Etkin Vatandaşlık Kültür ve Miras Toplum İçinde Ben	Katılım Hakkı ve Düşünce Özgürlüğü Dünyadaki Ortak Miras Haklarımı ve Sorumluluklarımı Biliyorum Çocuk Hakları Her yerde	Çocuk hakları Kültürel mirasın değeri Bireysel ve toplumsal ihtiyaçların giderilmesi

			Kültürel mirasın değeri, ortak mirasa yönelik içerikler Çocuk hakları
6. Sınıf	Birey ve Toplum Etkin Vatandaşlık Biz ve Değerlerimiz	Kültür ve Toplumsal Birliktelik Farklılıklara saygı duyuyorum	Toplumda uyum ve farklılıklara saygı Toplumdaki çeşitliğe saygılı bir yaklaşım geliştirme
7. Sınıf	Küresel Bağlantılar (Ünite: Ülkeler Arası Köprüler)	Gelişen Türkiye	Çeşitli kültürlerle yönelik kalıp yargıların sorgulanması

Tablo 2’de yer verildiği üzere 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer alan "Birey ve Toplum" öğrenme alanında, "Herkesin Bir Kimliği Var" ünitesi altında "Nelerden hoşlanıyorum? Neleri yapabilirim?" ve "Farkındayım, farklılıklara saygılıyım." bölümleri öğrencilere farklı özelliklere ve dezavantajlara sahip bireyleri anlama ve farklılıklara saygı duyma konusunda önemli kazanımlar sunmuştur. Aynı sınıf düzeyindeki "Küresel Bağlantılar" öğrenme alanında "Uzakdaki Arkadaşlarım" ünitesinde yer alan "Ülkeleri Tanıyalım" bölümü de kültürel farklılıklara saygıyı vurgulayan içeriklere sahiptir. Bu kapsamda 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı insanların çeşitli özelliklere sahip olabileceğine dair kapsayıcı bir dil kullanılmasına özen göstermiş ve kitapta ayrımcılık öğelerine rastlanılmamıştır.

Görsel 1: 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı/Özel (s.28)

FARKINDAYIM, FARKLILIKLARA SAYGILIYIM.

Bütün insanlar aynı özelliklere sahip olsaydı dünya nasıl bir yer olurdu?

Bir resmin veya gökkuşağının güzelliği çeşitli renklerin bir arada bulunmasıyla mümkündür.

Renkler gibi toplumu meydana getiren insanlar da farklıdır. Kimi insanlar çok hareketliken kimileri sakinlerdir. Bazıları dikkatli ve özenli, bazıları dağınıktır. Çekingen insanlar olabileceği gibi girişken insanlar da vardır.

Bu metin ve görsel birinci alt problem bağlamında sosyal bilgiler ders kitaplarının kapsayıcı eğitimin insan hakları ve vatandaşlık boyutunda çeşitliliğe ve farklı kimliklere nasıl yaklaştığını örneklendirmektedir. Metin öğrencilere farklılıkların sadece kabul edilmesinin ötesinde bu farklılıkların toplumun dokusunu zenginleştirdiğini anlatarak kapsayıcı eğitim perspektifinin somut bir yansımaları sunmaktadır.

5. sınıf düzeyinde özel yayınevi ve MEB'e ait ders kitaplarında insan hakları ve vatandaşlık konuları farklı öğrenme alanları altında işlenmiştir. Özellikle "Küresel Bağlantılar" ve "Birey ve Toplum" öğrenme alanlarında, "Dünyadaki Ortak Miras", "Toplum İçinde Ben" ve "Katılım Hakkı ve Düşünce Özgürlüğü" gibi konular çocuk hakları ve kültürel mirasa odaklanmaktadır. Ayrıca "Kültür ve Miras" ve "Etkin Vatandaşlık" öğrenme alanlarında ele alınan konular bireysel ve toplumsal ihtiyaçların giderilmesi ve ortak mirasa yönelik içeriklerle desteklenmiştir.

Görsel 2: 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı/MEB (s.29)

Bazen de çocuklar aileleriyle ya da yalnız olarak başka bir ülkeye göç etmek zorunda kalabiliyor. İşte devlet göçmen denilen bu çocuklarla da ilgilenmek zorunda. Ya da bazı çocukların bedensel veya zihinsel bir engeli olabiliyor. Bu tür çocuklar ötekilerden farklı bir bakım ve eğitim almak zorunda. Bu onların hakkı.

Bu görsel ve içerik birinci alt problem bağlamında kapsayıcı eğitimin insan hakları ve vatandaşlık boyutuyla örtüşmektedir. Çocukların yaşadıkları zorlukların farklı ihtiyaçlarının ve onlara sağlanması gereken eğitim haklarının

üzerine odaklanarak öğrencilere toplumdaki çeşitli durumları anlama ve empati kurma konusunda yol göstermektedir. Ayrıca sosyal bilgiler eğitiminin sadece tarih veya coğrafya gibi somut konularla sınırlı kalmayıp öğrencilere toplumsal sorunlar hakkında düşünme ve bunlara duyarlı olma kapasitesi kazanırmayı amaçladığını belirtmektedir.

6. sınıf özel yayınevi ve MEB'e ait ders kitaplarında "Birey ve Toplum" ve "Etkin Vatandaşlık" öğrenme alanlarında, toplumda uyum ve farklılıklara saygı temaları ön plana çıkarılmıştır. "Biz ve Değerlerimiz" ünitesinde "Kültür ve Toplumsal Birliktelik" ve "Farklılıklara Saygı Duyuyorum" konuları öğrencilerin toplumdaki çeşitliliğe saygılı bir yaklaşım geliştirmelerine katkı sağlamıştır.

Görsel 3: 6.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı (s.19)

Kalıp yargı örnekleri	Açıklamalar
Kadınlar duygusaldır.	İnsan, doğası gereği duygusaldır ve duygusallık belli bir cinsiyete ait değildir. Erkekler de kadınlar da duygusal olabilir.
Yaramaz çocuklar zekidir.	Yaramazlık ile zekâ arasında bir bağlantı olduğu söylenemez. Yaramaz çocuğun zekâ yönünden uslu çocuktan farkı yoktur.
Pahalı olan ürünler kaliteliştir.	Bazı insanlar aynı özelliklere ve işleve sahip iki ürün arasında kararsız kaldığında pahalı olanı tercih edebilmektedir. Bu yanlış bir tutumdur. Çünkü pahalı ürünlerden bazıları kalitesiz olabileceği gibi ucuz ürünlerden bazıları da kaliteli olabilir.

Kalıp yargılar belli faktörler sonucu oluşan düşünce kalıplarıdır. Kalıp yargılar zamanla oluşur ve yaygınlaşır. Bireyler kalıp yargıları topluma uyum sürecinde öğrenir, bazı bireyler de bu kalıp yargılara hareket etmeyi seçebilir. Ancak unutulmamalıdır ki kalıp yargılar hiçbir zaman kesinlik içermemektedir ve kalıp yargıların bilimsel bir geçerliliği de yoktur.

Bir kimse veya bir olayla ilgili yeterli bilgi edinmeden geliştirilen tutumlara **ön yargı** adı verilir. İnsanlar bazen başka düşüncelere, insanlara veya olaylara karşı ön yargılı olabilmektedir. Ön yargılı bireylerin bir durum ya da kişi hakkında olumlu veya olumsuz bir düşüncesi vardır. Bireyler herhangi bir olayda bu düşüncelerine göre karar verebilirler. Şimdi bazı ön yargı örneklerini inceleyelim.

Ön yargı örnekleri	Açıklamalar
Eminim ki bu sınavdan kötü not alacak.	Bu cümleyi kuran kişi, sınava giren öğrenciye karşı ön yargılıdır. Çünkü sınav daha olmamıştır ve sınavın sonucu bilinmemektedir. Öğrenci sınavdan iyi not da alabilir.
Bu arabayı Ahmet Usta'dan başka kimse tamir edemez.	Bu cümleyi kuran kişi, Ahmet Usta dışındaki bütün ustalara karşı ön yargılıdır. Çünkü arabanın arızasını başka ustalara göstermemiştir. Arabayı Ahmet Usta tamir edebileceği gibi başka ustalar da tamir edebilir.
Kupayı kesin bizim takım alacak.	Bu cümleyi kuran taraftar ön yargılıdır. Çünkü maçlar daha bitmemiştir ve kupayı hangi takımın alacağı belli değildir. Maçlar bittiğinde kupayı başka bir takım da alabilir.

Bu içerik öğrencilere insan hakları ve vatandaşlık eğitimi kapsamında her bireyin eşit olduğu ve önyargılarla değil kişisel deneyim ve bilgi ile hareket etmesi gerektiği mesajını vermektedir. Bu sayede çeşitli kimlikleri ve sosyal grupları genelleştirmeden, her bir bireyi ve grubu kendi özellikleri ve deneyimleri çerçevesinde anlamayı teşvik etmektedir. Böylelikle kapsayıcı eğitim anlayışının bir yansıması olarak öğrencilerin empati becerilerini geliştirmelerine ve toplum içindeki çeşitliliği daha objektif bir bakış açısıyla değerlendirmelerine yardımcı olmayı hedeflemektedir.

7. sınıf MEB'e ait ders kitabında "Küresel Bağlantılar" öğrenme alanında, "Ülkeler Arası Köprüler" ünitesinde "Gelişen Türkiye" konusu çeşitli kültürlerle yönelik kalıp yargıların sorgulanmasını teşvik eden içeriklere sahiptir.

Görsel 4: 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı/MEB (s.210)

YANLIŞ BİLDİĞİMİZ DOĞRULAR

İnsanlar, dünyadaki çeşitli kültürleri tanımaya çalışır ve düşüncelerini açıklarken öngöründe bulunurlar. İnsanların öngöründe bulunmasını sağlayan şey ise çoğu zaman kalıp yargıdır. Kalıp yargılar, belirli bir nesneye ya da gruba ilişkin önceden zihnimizde oluşturduğumuz birtakım bilgilerdir. Bu bilgiler gerçek gibi algılanır. Örneğin, bazı milletlerin sarışın olduğunu, bazı milletlerin çalışkan olduğunu düşünmemize neden olan, bu gruplarla ilgili kalıp yargılarımızdır. Peki, insanlar diğer grupları nasıl tanıyorlar ya da çeşitli kültürlerle karşı kalıp yargılarımız nelerdir?

Yukarıdaki metin kapsayıcı eğitimdeki İnsan Hakları ve Vatandaşlık boyutuyla uyumlu bir yaklaşım sunmaktadır. Öğrencilere kalıp yargıların nasıl oluştuğunu, kalıp yargıların bireylerin ve grupların algılanışını nasıl etkileyebileceğini anlamaları için bir fırsat vererek daha bilinçli ve objektif düşünme becerileri kazandırmayı amaçlamaktadır. Metin çeşitliliği ve farklı kimliklere saygılı olmanın önemini, herkesin eşit olduğunu ve her bireyin veya grubun kendi değerleriyle değerlendirilmesi gerektiğini öğrencilere kazandırmayı hedeflemektedir. İlgili içerik öğrencilerin sosyal bilincini artırmaya ve empati kurma yeteneklerini geliştirmeye yardımcı olacak şekilde tasarlanmıştır.

Sosyal bilgiler ders kitaplarında yapılan inceleme insan hakları ve vatandaşlık konularının çeşitli sınıf düzeylerinde ve öğrenme alanlarında kapsayıcı bir dil ve yaklaşımla işlendiğini ortaya koymuştur. Özellikle farklılıklara saygı,

ayrımcılıkla mücadele ve toplumsal çeşitliliğin kabulü gibi temaların öğrencilere kazandırılmasına yönelik içeriklerin özenle hazırlandığı söylenebilir.

Azınlıklar/Sığınmacılar/Mülteciler/Göçmenlerin Temsili Boyutuna İlişkin Bulgular

İkinci alt problem Sosyal Bilgiler ders kitaplarında *Azınlıklar/Sığınmacılar/Mülteciler/Göçmenlerin* nasıl temsil edildiğine odaklanmaktadır.

Tablo 3: Azınlıklar/Sığınmacılar/Mülteciler/Göçmenlerin Temsili Boyutuna İlişkin Bulgular

Sınıf Seviyesi	Öğrenme Alanı	Konu	Bulgu
4. Sınıf	Birey ve Toplum Etkin Vatandaşlık Küresel Bağlantılar	Farkındayım, farklılıklara saygılıyım. Ülkeleri Tanıyalım	Farklı özelliklere ve dezavantajlara sahip bireyleri anlama ve farklılıklara saygı duyma Kültürel farklılıklara saygıyı vurgulama
5. Sınıf	Kültür ve Miras Küresel Bağlantılar	Dünyadaki Ortak Miras	Kültürel çeşitlilik Dünya barışı, çeşitlilik vurgusu
6. Sınıf	Birey ve Toplum Etkin Vatandaşlık Küresel Bağlantılar		Farklı dil, din ve kültüre sahip kişiler vurgusu Toplumda uyum ve farklılıklara saygı Mülteci kavramı ve Türkiye'deki durumu
7. Sınıf	Küresel Bağlantılar İnsanlar, Yerler, Çevreler	Biz Konuksever Bir Milletiz	Mülteci ve göçmenlerin Türkiye'deki durumu

Tablo 3'te de görüldüğü gibi 4. sınıfta "Birey ve Toplum", "Etkin Vatandaşlık" ve "Küresel Bağlantılar" öğrenme alanlarında farklılıklara saygı ve kültürel çeşitlilik konuları işlenmiş olsa da bu grupların doğrudan temsili konusunda

eksiklikler görülmüştür. Özellikle Mardin gibi bölgelerden bahsedilirken bazı azınlık gruplarının anılmaması ve sadece milli kültüre odaklanılması dikkat çekmektedir.

Görsel 5: 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı / Özel (s.193)

DÜNYA FARKLILIKLARLA GÜZEL

Ülkeler arasındaki kültürel farklılıklar içinde size en ilginç geleni hangisidir?

Ders kitabınızın ilk bölümünde yer alan "Herkesin Bir Kimliği Var" başlığı altında anlatılanları hatırladınız mı? Orada her bireyin farklı özelliklere sahip olduğu, ne kadar benzer olursa olsun hiçbir insanın başka bir insanla aynı özellikleri taşımadığı anlatılıyordu.

Bireylerin kendilerine özgü ve biricik olmaları gibi dünya üzerindeki ülkeler de kendilerine özgü ve benzersizdir. Ülkeler özgün kimliklerini insanların kültürel özellikleriyle kazanırlar. Dilleri, bayrakları, geleneksel kıyafetleri, dinî inançları, bayramları, yemekleri, müzikleri, dansları, düğün ve cenaze törenleriyle diğer ülkelerden ayrılırlar.

5. sınıf düzeyinde hem özel yayınevi hem de MEB'e ait ders kitaplarında "Kültür ve Miras" ve "Küresel Bağlantılar" öğrenme alanlarında kültürel çeşitlilik ve dünya barışı konuları ele alınmıştır. Nevruz gibi özel günler ve halk oyunları gibi kültürel öğeler üzerinden bu çeşitliliğe değinilmiştir. Ancak Azınlıklar/Sığınmacılar/Mülteciler/Göçmenlerin doğrudan temsiline yer verilmemiştir. Bununla birlikte farklı ülkelerin kültürlerine atıfta bulunularak bir çeşitlilik vurgusu yapılmıştır.

Görsel 6: 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı/Özel (s.184)

Dünyadaki ve Türkiye'deki turizm merkezli hareketliliklerin toplumların birbirini tanınması açısından önemini açıklayınız.

Günümüzde seyahatler daha çok kültür, eğitim, sağlık, spor, dinlenme ve eğlenme gibi turizm etkinlikleri olarak gerçekleşiyor. Ulusların kültürel farklılıkları, yabancı kültürleri merak eden insanların ilgisini çekiyor. Böylece turizm, ticaret kadar kültürel etkileşimde de rol oynuyor.

Turistler farklı bir ülkeye girdiği andan itibaren yerel kültürün sanatı, ahlakı, inancı, gelenek ve görenekleri, kıyafetleri, mutfağı gibi kültürel zenginlikleriyle karşılaşır (Görsel: 7.12, 7.13). Bu etkileşim farklılıklara saygı göstermeyi sağlar. Bazen bir hediye, eşya veya bir fotoğraf, kültürel değerlerin farklı diyarlara taşınmasına sebep olabilir. Bu da uzun süreli dostluklara kapı aralar. Böylece turistler kendi ülkelerinde, gittikleri ülkenin gönüllü elçisi olarak görev yaparlar. Çevrelerinde o ülke ile ilgili olmuş ön yargıların kırılması için gayret gösterirler. Kültürleri yok etmeyi değil, yaşatmayı tercih ederler. Bu yüzden uluslararası ilişkilerde turizmin oynadığı rolü iyi anlamak gerekir.

7.12: Hollandalı turist, Mozambik halkıyla birlikte

7.13: Bir kadın dağcı Nepal'de

6. sınıf düzeyinde özel yayınevi ve MEB'e ait ders kitaplarında "Birey ve Toplum" ve "Etkin Vatandaşlık" öğrenme alanlarındaki içerikler, farklı dil, din ve kültüre sahip insanların varlığı belirtilmiştir. Fakat bu grupların temsili yüzeysel kalmıştır. "Küresel Bağlantılar" alanında mülteci kavramı ve Türkiye'deki durumu ele alınmış, ancak bu konunun derinlemesine işlenişi sınırlı olmuştur.

Görsel 7: 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı /Özel (s.14)

Din

Din, kültür unsurları içinde önemli bir yere sahiptir. Din, insanların duyu ve düşüncelerini etkiler. Bunun sonucunda toplumun düşünce ve yaşayış biçimi etkilenerek kültürü şekillenir. Her kültür, ait olduğu toplumdaki insanların inandığı dinin izlerini taşır. Her birey kendi değerleri doğrultusunda inandığı dinin gereklerini yerine getirebilmelidir. Toplumsal birlikteliğin oluşması için insanların dinî inançlarına saygı göstermek önemlidir.

7. sınıf düzeyinde MEB ve özel yayınevine ait ders kitaplarında "İnsanlar, Yerler ve Çevreler" ve "Küresel Bağlantılar" öğrenme alanlarında mültecilere ve ayrımcılığa dair konular işlenmiştir. "Biz Konuksever Bir Milletiz" konusu altında mülteci ve göçmenlerin Türkiye'deki durumuna değinilmiş olsa da bu durum temsilin kapsamı ve derinliği açısından yine tartışmaya açık durumdadır.

Görsel 8: 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı /MEB (s.218)

ÜLKELER ARASI KÖPRÜLER

Göç

Göç; ekonomik, toplumsal veya siyasi nedenlerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye veya bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitmesidir.

Göç olayını meydana getiren olayların aniden ortaya çıkışı, göçlerin planlı bir şekilde yapılmasına sebep olmaktadır. Plansız ve programsız gerçekleşen göçler, hem göç veren bölgede hem de göç alan bölgede büyük sorunlar ortaya çıkarmaktadır.

Son zamanlarda terör, savaşlar ve doğal afetler sonucunda ülkesini terk etmek zorunda kalan mültecilerin oluşturdukları göç hareketleri, tüm dünyadaki insanlar için önemli bir sorundur.

Göçmenlerin yerleştirilmesi, onlara iş imkânı sunulması, topluma uyumlarının sağlanması, sosyal güvence yetersizliklerinin giderilmesi, sağlık sorunlarının çözümü, konut sağlanması göçmenler ile ilgili sorunlara üretilen çözümler olmalıdır.

Birçok ülkenin karşı karşıya kaldığı göçmen sorununun çözülmesi için göç sebeplerinin doğru tespit edilmesi, o sebeplere çare aranması gerekmektedir.

Türkiye'de yaşayan Suriyeli göçmenlere yönelik Türkiye'nin insanocul yaklaşımı ve izlediği politikalar ise tüm dünyada hayranlık uyandırmıştır. Aşağıda Suriye'den topraklarımıza göç etmiş komşularımız için tasarlanan proje ile ilgili haberi okuyalım:

İnceleme sonucunda 4. sınıftan 7. sınıfa kadar sosyal bilgiler ders kitaplarının Azınlıklar/Sığınmacılar/Mülteciler/Göçmenler konusunu çeşitli derecelerde ele aldığı ancak bu grupların temsilinin ya eksik kaldığı ya da belirli bir derinlikten yoksun olduğu görülmektedir.

Farklı Kimlikler ve Bu Kimliklere Karşılık Gelen Yaşam Tarzlarına İlişkin Genel Kapsayıcılık ve Cinsiyet Temsili Boyutu

Üçüncü alt probleme ait bulgularda sosyal bilgiler ders kitaplarındaki *farklı kimlikler ve bu kimliklere karşılık gelen yaşam tarzlarına ilişkin genel kapsayıcılık ve cinsiyet temsili* detaylandırılmıştır.

Tablo.4: Farklı Kimlikler ve Bu Kimliklere Karşılık Gelen Yaşam Tarzlarına İlişkin Genel Kapsayıcılık ve Cinsiyet Temsili Boyutuna İlişkin Bulgular

Sınıf Seviyesi	Öğrenme Alanı	Konu	Bulgu
4. Sınıf	Birey ve Toplum Kültür ve Miras	Herkesin Bir Kimliği Var Onun Yerinde Olsaydım Ailemin Geçmişi Geçmişten Bugüne Çocuk Oyunları	Çocukların ve yetişkinlerin cinsiyet rolleri üzerine odaklanarak, toplum içindeki çeşitli cinsiyet rollerinin anlaşılmasını ve saygı duyulmasını teşvik etmek
5. Sınıf	Birey ve Toplum İnsanlar, Yerler ve Çevreler Bilim, Teknoloji ve Toplum		Cinsiyet rollerine dair içerikler
6. Sınıf	Birey ve Toplum Bilim, Teknoloji ve Toplum Etkin Vatandaşlık		Cinsiyet rolleri, sosyal roller ve cinsiyet eşitliği
7. Sınıf	Birey ve Toplum Bilim, Teknoloji ve Toplum		Cinsiyet çeşitliliğinin ve eşitliğinin toplumsal hayattaki yerini ve önemi

Tablo 4'te 4. sınıf düzeyinde "Birey ve Toplum" ve "Kültür ve Miras" öğrenme alanlarındaki "Herkesin Bir Kimliği Var", "Onun Yerinde Olsaydım", "Ailemin Geçmişi" ve "Geçmişten Bugüne Çocuk Oyunları" konuları çocukların ve yetişkinlerin cinsiyet rolleri üzerine odaklanarak, toplum içindeki çeşitli cinsiyet rollerinin anlaşılmasını ve saygı duyulmasını teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Bu bölümler cinsiyet rollerine ilişkin farkındalığı artırmayı hedeflerken çocukların ve yetişkinlerin sosyal rolleri hakkında daha geniş bir perspektif kazanmalarını sağlamayı hedefler.

5. sınıf düzeyinde hem özel yayınevine hem de MEB'e ait ders kitaplarında "Birey ve Toplum", "İnsanlar, Yerler ve Çevreler" ve "Bilim, Teknoloji ve Toplum" öğrenme alanlarında cinsiyet rollerine dair içerikler öne çıkarılmaktadır. Meslekler ve bilim insanları üzerinden cinsiyet çeşitliliğinin ele alınması cinsiyet rollerinin toplumsal beklentilerle nasıl şekillendiğine dikkat çekmektedir.

Görsel 9: 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı / Özel (s.27)

Görsel 10: 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı / MEB (s.21)

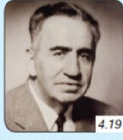

Ailemiz, sevgiyle büyüdüğümüz yuvamızdır; bizi hayata hazırlar. Sağlıklı bir şekilde büyümemiz mutlu, demokratik ve iş bölümünün olduğu bir ailede gerçekleşir. Ailede hepimizin görev ve sorumlulukları vardır. Örneğin, dengeli ve sağlıklı beslenmemizi sağlamak anne ve babamızın görevidir. Eşyalarımızı derli toplu kullanmak, derslerimize çalışmak ise bizim sorumluluklarımız arasındadır.

6. sınıf özel yayınevine ait ve MEB'e ait ders kitapları, "Birey ve Toplum", "Bilim, Teknoloji ve Toplum" ve "Etkin Vatandaşlık" öğrenme alanlarında cinsiyet rolleri, sosyal roller ve cinsiyete dair temaları işleyerek cinsiyet rollerinin nasıl algılandığına ışık tutmaktadır.

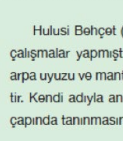
Görsel 11: 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı /Özel (s.136)

Ülkemizde bilim insanları önemli çalışmalar yaparak toplum hayatına değerli katkılar sunmuşlardır. Aşağıda bazı bilim insanlarımızın yaptığı çalışmalardan örnekler verilmiştir. İnceleyiniz.

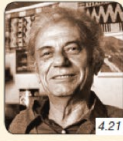
4.19

Mazhar Osman (1884-1951), Türkiye'de ilk modern ruh sağlığı hastanesini kuran Türk hekimidir (Görsel 4.19). Türkiye'de akıl ve sinir hastalıklarının çağdaş yöntemlerle tedavisinde öncülük etmiştir.

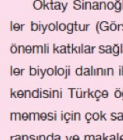
4.20

Hulusi Behçet (1889-1948), dermatoloji (deri hastalıkları) alanında çalışmalar yapmıştır (Görsel 4.20). Uzun yıllar boyunca şark çabani, arpa uyuzu ve mantar hastalıkları gibi dermatoloji konularını incelemiştir. Kendi adıyla anılan "Behçet Hastalığı"nın tanımlaması onun dünya çapında tanınmasını sağlamıştır.

4.21

Cahit Arf (1910-1997), matematik alanında bilimsel çalışmalar yapmış ünlü Türk bilimcidir (Görsel 4.21). Bu çalışmalar sonucunda matematikte "Hasse-Arf Kuramı"nı geliştirmiştir. "Arf Değişmezi", "Arf Halkaları" ve "Arf Kapanışları" gibi kendi adıyla bilinen matematiksel terimleri bilim dünyasına kazandırmıştır.

4.22

Oktay Sinanoğlu (1935-2015), ünlü kimya mühendisi ve moleküler biyologtur (Görsel 4.22). Bu alanlarda yaptığı çalışmalarla bilime önemli katkılar sağlamıştır. Dünyada yeni kurulmaya başlanan moleküler biyoloji dalının ilk profesörlerinden biri olmuştur. Bunların yanı sıra kendisini Türkçe öğretimine adanmış ve Türk dilinin benliğini kaybetmemesi için çok sayıda çalışma yapmıştır. Birçok röportajında, konferansında ve makalesinde "Türkçe giderse Türkiye gider. Yabancı dille eğitim ile Türkiye gider." düşüncesini savunmuştur.

7. sınıfta MEB'e ait ders kitaplarında "Birey ve Toplum" ve "Bilim, Teknoloji ve Toplum" öğrenme alanları cinsiyet rollerine dair konuları öne çıkararak toplumsal hayattaki yeri ve önemi ele alınmıştır.

Görsel 12: 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı /MEB (s.12)

Sosyal bilgiler ders kitapları 4. sınıftan 7. sınıfa kadar cinsiyet rollerinin toplum içinde nasıl şekillendiğine ve rollerin bireylerin sosyal hayatlarındaki etkilerine ışık tutarak çocuklara ve gençlere rollerin algılanması ve eleştirilmesi konusunda rehberlik etmeyi amaçlamaktadır.

Özel Gereksinimli Bireyler Boyutu

Dördüncü alt problemde sosyal bilgiler ders kitaplarında *özel gereksinimli bireylerin temsili ve bu temsillerin nasıl sunulduğuna* dair bir analiz gerçekleştirilmiştir. Engelli bireylerin metinlerde ve görsellerde nasıl yer aldıkları temsillerinin bağımlılık, mutluluk düzeyleri, aktiflik durumları ve günlük hayatta mı yoksa bakım bağlamında mı ele alındıkları incelenmiştir.

Tablo.5: Özel Gereksinimli Bireyler Boyutuna İlişkin Bulgular

	Öğrenme Alanı	Bulgu
4. Sınıf	Birey ve Toplum Bilim, Teknoloji ve Toplum Etkin Vatandaşlık	Engelli bireylerin toplum içindeki çeşitliliğine ve onlara saygı duyulması gerektiğine vurgu yapılması
5. Sınıf	Birey ve Toplum Etkin Vatandaşlık Üretim, Tüketim ve Dağıtım	Özel gereksinimli bireylerin daha çok desteklenmeye ihtiyaç duyması
6. Sınıf	Birey ve Toplum Etkin Vatandaşlık	Özel gereksinimli bireylerin toplumsal hayatta farklılıklarının kabul edilmesi ve desteklenmesi gerekliliği

4. sınıf "Birey ve Toplum", "Bilim, Teknoloji ve Toplum" ve "Etkin Vatandaşlık" öğrenme alanlarında özel gereksinimli bireyler sosyal hayatın bir parçası olarak ve farklı engel türleriyle birlikte sunulmuşlardır. Konu içerikleri özel gereksinimli bireylerin toplum içindeki çeşitliliğine ve onlara saygı duyulması gerektiğine vurgu yaparak özel gereksinimli bireylerin sosyal hayatta aktif roller üstlenebileceklerini gösteren pozitif bir yaklaşım sergilemektedir.

Görsel 13: 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı / Özel (s.29)

İnsan duyu, düşünce ve karakteriyle olduğu kadar dış görünüşüyle de başka insanlardan ayrılabilir. Ancak bu ayrım insanlar arasında bir üstünlük veya eksiklik nedeni olarak görülmemelidir. Örneğin bedensel engelli bir insan aynı engeli bulunmayan birinin önünde veya gerisinde değildir. Çünkü bedensel engelli olmak bir eksiklik değil farklılıktır. Buna rağmen bedensel engelliler günlük hayatta ve iş ortamlarında zorluklarla karşılaşmaktadır.

Bazı insanların önyargılarıyla mücadele eden bedensel engelliler öyle başarılarla imza atıyorlar ki diğer engellilerin moral ve ilham kaynağı oluyorlar. Böylece kendilerini dışlayan insanların kafalarındaki engelli algısının değişmesinde önemli rol oynuyorlar. Bu konudaki en güzel örneklerden biri 2017 yılında ülkemizde yapılan Avrupa Ampute Futbol Şampiyonası'nda yaşandı. Bu şampiyonada Ampute Futbol Milli Takımımız 41 bin kişinin izlediği final maçında İngiltere'yi 2-1 yenerek Avrupa şampiyonu oldu. Şimdi bu takımın bazı oyuncularını yakından tanıyalım (Görsel 1.14).

Görsel 1.14: Ampute Futbol Milli Takımımızın oyuncularından bazıları

5. sınıf özel yayınevi ve MEB'e ait ders kitapları özel gereksinimli bireylerin genellikle sosyal destek ve bağımlılık gerektiren durumlar içinde olduğunu vurgulayan içeriklere sahiptir. Özellikle özel yayınevinin "Birey ve Toplum" ve "Etkin Vatandaşlık" öğrenme alanları ile MEB'in "Üretim, Tüketim ve Dağıtım" öğrenme alanındaki temsiller özel gereksinimli bireylerin daha çok desteklenmeye ihtiyaç duyan bireyler olarak görüldüğüne işaret etmektedir.

Görsel 14: 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı / MEB (s.139)

HABER

Genç Mucidin İcadı Engelliler İçin Yeni Bir Umud Oldu

26 yaşındaki Türk mucit Mehmet Türker'in icat ettiği cihaz, engellilerin umudu oldu. Cihaz sayesinde engelliler ellerini kullanmadan sadece kafa hareketleriyle bir telefonu, tableti, bilgisayarı, TV'yi kullanabilecek.

Türker, neden böyle bir proje yapma gereği duyduğunu şu şekilde aktardı: "Bir arkadaşımız denize atılması sonucunda boyun felci oldu. Arkadaşımızın hayatını kolaylaştırmak için çözüm arayışına girdik. Başlangıçta ticari olarak üretmek amacımız yoktu. Fakat diğer engelliler de yararlansın diye seri üretime başladık."

Türker, engellilerin başkalarının yardımına ihtiyaç duymadan işlerini yapabileceği bir projeyi gerçekleştirmeyi hedeflediğini söyledi.

Genel Ağ haberi, 15 Nisan 2016 (Düzenlenmiştir.)

Haberde adı geçen buluş engellilerin hayatını ne kadar kolaylaştırabilir? Tartışınız. Siz engellilerin hayatını kolaylaştırmak için neler yapmayı düşünürsünüz? Anlatınız.

Günümüzde milyonlarca insan savaşlardan ve diğer insan hakları ihlallerinden dolayı ülkesini terk etmek zorunda kalmaktadır. Bu insanlar sığındıkları ülkede pek çok sorunla karşı karşıyadır. Bu sorunların başında barınma, beslenme, sağlık gibi temel ihtiyaçların karşılanması gelmektedir. Bu insanların yaşadığı sorunlara çözüm bulunması sadece sığınan ülkenin değil bütün insanlığın sorumluluğundadır. Bu sorumluluk duygusuyla dünya genelinde çeşitli çalışmalar yapılmaktadır. Aşağıda ülkemizde bu alanda yapılan bir çalışmaya yer verilmiştir.

6. sınıf özel yayınevine ait ders kitaplarında "Birey ve Toplum" ve "Etkin Vatandaşlık" öğrenme alanları özel gereksinimli bireyleri farklılıklara saygı ve pozitif ayrımcılık bağlamında ele alırken MEB'in kitabı konuyu ayrımcılık bağlamında işlemiştir. Bu yaklaşımlar, özel gereksinimli bireylerin toplumsal hayatta farklılıklarının kabul edilmesi ve desteklenmesi gerektiğini vurgulayan bir perspektif sunmaktadır.

Görsel 15: 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı / Özel (s.20)

Toplumda eğitim yeterlilikleri ve bireysel özellikleri bakımından akranlarından farklılık gösteren kişiler bulunabilmektedir. Bu kişiler, özel gereksinimli bireyler olarak tanımlanırlar. Zihinsel yetersizliği olan, işitme güclüğü çeken, bedensel yetersizliği bulunan, üstün zekâlı veya üstün yetenekli olan bireyler bunlara örnektir. Bu özelliklere sahip bireylerin de diğerleri gibi toplumun bir parçası olduğu unutulmamalı, onlara karşı ön yargılı olunmamalıdır. Örneğin, yakın çevremizde down sendromlu bireyler (Görsel 1.16) bulunabilmektedir. Bu bireylerin her birine değer vermeli ve onlarla arkadaş olmaktan çekinmemeliyiz.

Farklılıklara saygı duymak toplumsal uyumu artırmaktadır.

7. sınıf MEB'e ait "Üretim, Dağıtım ve Tüketim" öğrenme alanındaki "Ekonomi ve Sosyal Hayat" ünitesi özel gereksinimli bireylerin sosyal hayata katılımlarını yardımlaşma ve dayanışma kültürü bağlamında ele almaktadır. Toplumun özel gereksinimli bireylere yönelik entegratif ve destekleyici bir tutumu benimsemesi gerektiğine dair önemli bir mesaj vermektedir. Sosyal bilgiler ders kitaplarının özel gereksinimli bireylerin temsilinde çeşitli yaklaşımlar benimsediğini göstermektedir. Ders kitaplarının özel gereksinimli bireyleri toplumun bir parçası olarak gösterme çabaları olumlu olsa da bu temsillerin bazen kalıpyargılara dayanması veya özel gereksinimli bireyleri yalnızca desteklenmeye ihtiyaç duyan kişiler olarak sunması daha kapsayıcı ve çeşitlendirilmiş yaklaşımların geliştirilmesine olan ihtiyacı ortaya koymaktadır.

Görsel 16: 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı / MEB (s.156)

Sosyal Olarak İmtiyazsız Gruplar Boyutu

Beşinci alt problemde sosyal bilgiler ders kitaplarında kapsayıcı eğitimin *sosyal olarak imtiyazsız gruplar* boyutuna yer verilme durumu incelenmiştir. Yoksul çocuklar, parçalanmış aile çocukları, çocuk işçiler gibi dezavantajlı gruplardan gelen bireylerin temsillerini ve bu temsillerin nasıl ele alındığına odaklanılmıştır.

Tablo.6: Sosyal Olarak İmtiyazsız Gruplar Boyutuna İlişkin Bulgular

	Öğrenme Alanı	Konu	Bulgu
4. Sınıf	Birey ve Toplum Kültür ve Miras Etkin Vatandaşlık		Dezavantajlı çocukların yaşam koşulları
5. Sınıf	Birey ve Toplum		Çocuk hakları ve toplumsal katılımlarını destekleyen içerikler
6. Sınıf	Farklılıklara Saygı Duyuyorum Yardımlaşma ve Dayanışma		Toplumsal yardımlaşma ve dayanışmanın önemi

4. sınıf "Birey ve Toplum", "Kültür ve Miras", ve "Etkin Vatandaşlık" öğrenme alanlarında dezavantajlı çocukların yaşam koşulları ve haklarına dikkat çekilmiş, öğrencilerin empati kurmaları ve toplumsal farkındalıklarının artırılması hedeflenmiştir.

Görsel 17: 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı / Özel (s.26)

Ülkemizde misafir olan bu çocukları (Görsel 1.13) daha yakından tanımak için Türkçeyi biraz öğrenmiş olanlarla konuşmaya çalıştım. İçlerinden biri Türkçe bildikleri için derslerde zorlandıklarını söyledi. Ancak öğretmenlerinin ve sınıf arkadaşlarının bu konuda kendilerine yardımcı olduklarını da ekledi.

Konuştüğüm çocuklar Türkiye’de buldukları için aslında şanslı olduklarını söylediler de üzüntülerini gizlemiyorlardı. Bu çok normal bir durumdu. Düşünsenize onların da bizler gibi evleri, parklarında koşup oynadıkları mahalleleri vardı. Okula gidiyor, öğretmenlerini ve arkadaşlarını çok seviyorlardı. Her biri geleceğe yönelik hayaller kuruyor; öğretmen, mühendis, doktor, sanatçı olmak istiyordu. Oysa şimdi bu hayallerinin çok uzağındaydılar. Ben kendimi onların yerine koyunca içinde buldukları durumu daha iyi anlıyorum.

Görsel 1.13: Ülkemizde eğitim gören bir grup misafir çocuk

İnsanların evlerinden ve alışkanlıklarından koparak yabancısı oldukları bir ülkede yaşamalarının ne kadar zor olduğunu tahmin ediyorum. Bu nedenle onlara elimizden geldiğince yardımcı olmamız gerektiğini düşünüyorum.

Hem özel yayınevi hem de MEB'e ait 5. sınıf ders kitapları "Birey ve Toplum" öğrenme alanında dezavantajlı gruplardan gelen çocukların hayatlarına odaklanmış, çocuk hakları ve toplumsal katılımlarını destekleyen içeriklerle bu grupların karşılaştığı zorluklara dikkat çekmiştir.

Görsel 18: 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı / Özel (s.31)

Çocuk haklarının ihlali ile ilgili haberi okuyunuz ve soruları cevaplayınız.

Elmas Madenlerinde Çocuk Hakları İhlalleri

Afrika kıtası'nın bir ülkesinde yaşayan çocuklar, ağır iş sömürsü altında elmas madenlerinde köle gibi çalıştırılıyorlar (Görseller: 1.44, 1.45).

Merkezi Stockholm'de (Stokholm) bulunan bir kuruluşun raporuna göre, dünyada çıkarılan elmasların yüzde 13'ü bu ülkede elde ediliyor. Elmas üretiminde on binlerce çocuk ağır şartlar altında, en temel haklarından mahrum olarak çalıştırılıyor. Elmas çıkarılan köylerin dış dünya ile ilişkileri neredeyse kesilmiş durumda. Devlet kurumlarının varlığı hissedilmiyor. Burada yaşayanların çoğunun nüfus cüzdanı bile yok. 12 yaşındaki kız çocukları, elmas madeninde çalışanlarla para karşılığında zorla evlendiriliyor. Çocukların buna karşı çıkma hakları yok. Allelerin bir kısmı, bu paraları diğer çocuklarının eğitimleri için kullanıyor.

Çocuklar 10 yaşından itibaren ailenin geçimine ve okul masraflarına katkıda bulunmak için elmas madeninde çalışmaya başlıyorlar. Okul ve çalışmayı bir arada yürütmeyi başaramayan çocuklardan çoğu okulu bırakmak ve tam gün çalışmak zorunda kalıyor. 14 yaşından itibaren de ağır işlerde çalıştırılıyorlar. Şiddete maruz kalan ve zorla evlendirilen çocuklar için sağlık alanında ve sosyal alanda destek verecek kurumlar da yok. Elmas madeninde çalışan çocukların eğitim hakları ellerinden alınıyor.

5. genel eğ. haberi (Kısaltılmıştır.)

6. sınıf "Birey ve Toplum" öğrenme alanında özel yayınevi ve MEB'e ait ders kitapları, mülteci ve yoksul bireylerin durumlarını "Farklılıklara Saygı Duyuyorum" ve "Yardımlaşma ve Dayanışma" konuları üzerinden işleyerek, toplumsal yardımlaşma ve dayanışmanın önemini vurgulamıştır.

Görsel 19: 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı / Özel (s.20)

İnsanlar elde ettikleri gelirle kendilerinin ve ailelerinin geçimlerini sağlamaya çalışırlar. Bir toplumda yaşayan tüm bireylerin aynı gelir seviyesinde olması mümkün değildir. Kimi bireyler yüksek, kimi bireyler düşük gelir elde edebilirler. Ayrıca bireylerin gelir durumları zaman içerisinde değişiklikler gösterebilir. Bu nedenle insanlar sosyoekonomik durumlarına göre değerlendirilmemelidir. İnsanlar arasındaki sosyoekonomik farklılıklara saygı gösterilmelidir. Bu durum bireylerin huzurlu ve mutlu yaşamalarına katkı sağlar.

Görsel 20: 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı / Özel (s.197)

Antidemokratik uygulamalardan sadece önceki sayfada anlatılan kişi ya da gruplar değil, zaman zaman bizler de etkilenebiliriz. Örneğin ailemizde, okulumuzda ya da çevremizde bazı uygulamalar antidemokratik olabilir.

"Şiddet ortamı çocuğu suça sürüklüyor"

Mersin Barosu Silifke İlçe Temsilcisi Av. Gürhan Dolek, okul yönetimi ve öğrencilerin katılımıyla gerçekleştirilen eğitim çalışmasında, Mersin Barosu Çocuk Hakları Merkezi Silifke Temsilcisi Av. İslam Kurhan Açıkbaş, "Türk

Ceza Kanunu'nda Suç Teşkil Eden Davranışlar" ve "Suç Sayılan Davranışların Hukuki Sonuçları" konularında yapmış olduğu sunum kapsamında öğrenciler bilgilendirilerek, suç işleme oranının düşürülmesi konusunda

Mersin Barosu ile Mersin İl Millî Eğitim Müdürlüğü arasında imzalanan protokol kapsamında; çocukların suç sayılan olumsuz davranışlardan kaçınmaları ve karşılaşılabilecek cezai neticelerden zarar görmelerinin önlenmesi amacıyla, Mersin Barosu Çocuk Hakları Merkezi tarafından öğrencilere yönelik düzenlenen eğitim çalışmaları Silifke Gevher Nesebi Anadolu Lisesi'nde yapıldı.

farkındalık yarattı. Şiddet ortamında yetişen çocukların suça sürüklendiğini ifade eden Av. İslam Kurhan Açıkbaş, "Ailelerin ilgisizliği ve aile içindeki şiddet, istismar, haber içeriklerinde, film ve dizilerde şiddet unsurlarının fazlaca yer alması, sokakta ve okullarda şiddet olaylarının yaygınlaşması, çocuğu suça

sürüklemekte, suç işleme oranını artırmaktadır. Kısacası; çocuğu suça iten etkenler arasında, ailenin, çevrenin ve eğitimin önemli rolü vardır" diye konuştu. Çocukların interaktif olarak katıldığı eğitim çalışmasının sonunda okul yönetimi ve öğrenciler, Mersin Barosu'na ve Silifke İlçe temsilciliğine teşekkür etti. (Bülten)

7.sınıf özel yayınevi tarafından yayımlanan kitapta "Etkin Vatandaşlık" öğrenme alanındaki "Yaşayan Demokrasi" ünitesi şiddet ortamında büyüyen çocukların yaşadıkları zorluklara ve suça sürüklenme risklerine "Daha Fazla Demokrasi" konusu altında yer verilmiştir. Ders kitapları öğrencilerin toplumsal adalet ve eşitlik konularında farkındalıklarını artırmayı amaçlayarak, dezavantajlı gruplara yönelik empatiyi ve anlayışı teşvik etmektedir. Temsiller daha adil ve kapsayıcı bir toplum anlayışının geliştirilmesine katkıda bulunmayı hedeflemektedir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Sosyal bilgiler ders kitapları öğretmenlerin mesleki pratiklerinde yararlandıkları ana kaynaklardan biridir. Sosyal bilgiler ders kitapları aracılığıyla sosyal bilgiler öğretmenleri kazanımlarda ifade edilen içeriklere dair ipuçlarından içeriğin sınırlarına dair çıkarım alanlarını tayin ederler. Sosyal bilgiler ders kitapları ile içerik organizasyonunu yapan sosyal bilgiler öğretmenleri kendi deneyimleri doğrultusunda ders kitaplarına yönelik eleştirilerde bulunmakla birlikte ders kitaplarının değerli olduğunu belirtmektedirler (Bean vd., 1994).

Kapsayıcı eğitim öğrenciler arasında toplumsal bütünleşmeyi destekleyen ve eğitimde eşitlik sağlamayı hedefleyen bir yaklaşımdır. Ders kitaplarında yer alan çeşitlilik ve farklılıklara saygı konuları, bu eğitim anlayışının temel taşlarından. Bulgular sosyal bilgiler ders kitaplarının öğrencilerin birbirlerinin kültürel arka planlarını anlamalarını ve saygı duymalarını teşvik eden içeriklere sahip olduğunu göstermektedir. İçerikler, çocuk hakları, engelli bireyler ve göçmen çocuklar gibi dezavantajlı gruplara dair konuları kapsayıcı bir biçimde işlemektedir, ki bu da öğrencilerin çok kültürlü toplumlara adaptasyonunu kolaylaştırmaktadır (Şimşek vd., 2019).

Türkiye'nin zengin kültürel mirası eğitim politikalarının da temelini oluşturur. Kapsayıcı eğitim uygulamaları, çeşitli kültür ve milletlerden gelen bireylerin bir arada yaşayabilmesi için gereklidir. Araştırmalar öğretmenlerin ve öğretim programlarının vatandaşlık eğitimini temel bir amaç olarak gördüğünü ve öğrencilerin "iyi vatandaş" olmalarını hedeflediğini ortaya koymaktadır (Ersoy, 2007; Kuş - Aksu, 2017; Özmen, 2011; Yılmaz, 2013).

Kapsayıcı eğitim uygulamalarının sınıf içi kabulü ve sosyal uyumu artırdığı, akademik başarıya katkıda bulunduğu gözlemlenmiştir (Ünal, 2021; Öner, 2022). Ancak öğretmenlerin kapsayıcı eğitime yönelik öz yeterlik algılarının düşük olduğu ve pratikte yeterli destek bulamadıkları da belirtilmiştir (Bayram & Öztürk, 2021). Sosyal bilgiler derslerinin yabancı uyruklu öğrencilerin vatandaşlık algı ve becerilerini geliştirmede önemli bir rol oynadığı bulunmuş fakat sığınmacı öğrencilerin karşılaştıkları zorlukların da göz önünde bulundurulması gerektiği vurgulanmıştır (Tatan, 2016; Yıldırım, 2017). Ders saatlerinin, özellikle vatandaşlık eğitimi ile ilgili içerikleri aktarmada yetersiz kaldığına dair bulgularda bulunmaktadır (Öner, 2022).

Sonuç olarak temel eğitim düzeyindeki öğretim programlarının çokkültürlülük kavramını içermesi ve bireysel ile kültürel farklılıkları dikkate alması, kapsayıcı eğitimin temel amaçlarından biridir. Şimşek ve diğerlerinin (2019) araştırması öğretim programlarının farklılıkları tanıma ve değer verme yönünde ilerleme kaydettiğini göstermektedir. Bu bulgular, kapsayıcı eğitim yaklaşımının, kültürel ve sosyal farklılıklara saygıyı önceleyen ve öğrencilerin çok kültürlü toplumda aktif ve bilinçli bireyler olarak gelişimlerini destekleyen ilkeleri barındırdığını teyit etmektedir.

Sosyal bilgiler eğitimi bağlamında ders kitaplarında henüz yeterince ele alınmamış olan tartışmalı konular üzerine odaklanılması önerilebilir. Özellikle Türkiye'nin karşı karşıya olduğu yoğun göç hareketleri dikkate alındığında tarih, sosyoloji ve siyaset bilimi gibi alanlarda disiplinlerarası araştırmalar yapmak, ders kitaplarının içeriğini daha da zenginleştirebilir. Araştırmacılar; göçmen çocuklar, sığınmacılar ve mültecilerin deneyimlerini anlamaya yönelik kapsamlı çalışmalar yaparak, bu konuların ders kitaplarında nasıl işlenebileceğine dair öneriler geliştirebilirler. Yazarlar, çeşitliliğe ve çok kültürlülüğe saygıyı teşvik eden, farklı sosyal grupların ve kültürel arka planların anlaşılmasına katkıda bulunan içerikler oluşturmalıdır. Metinlerin ve etkinliklerin, öğrencilere farklı kültürler ve sosyal gruplar hakkında daha derinlemesine bilgi vermesi ve onlara bu gruplara karşı anlayış ve empati geliştirebilmeleri için gerekli becerileri kazandırması hedeflenmelidir.

Kaynakça

- Ainscow, Mel- César, Margarida. "Inclusive education ten years after Salamanca: Setting the agenda", *European Journal of Psychology of Education*, DOI: 10.1007/BF03173412. (September, 2006), 231-242.
- Aktekin, Semih- Öztürk, Mustafa- Tepetaş Cengiz, Şule- Köksal, Hüseyin-İrez, Serhat. *Sınıfta yabancı uyruklu öğrenci bulunan öğretmenler için el kitabı*. Ankara: Öğretmen Yetiştirme ve Geliştirme Genel Müdürlüğü. (2017).
- Barr, Robert. D.- Barth, James. L.- Shermis, S. Samuel. *Defining the social studies*. Bulletin 51. Washington DC: National Council for the Social Studies. (June 1977).
- Bayram, Beyza- Öztürk, Mustafa. "Sosyal bilgiler öğretmenlerinin kapsayıcı eğitime yönelik düşünce ve uygulamaları", *Eğitim ve Bilim*, (Aralık 2021). 355-377.
- Bean, Rita M., Zigmond, Naomi & Hartman, Douglas. K. "Adapted Use of Social Studies Textbooks in Elementary Classrooms: Views of Classroom Teachers". *Remedial and Special Education* 15/4 (01 Temmuz 1994), 216-226.
- Ersoy, Arife Figen. *Sosyal bilgiler dersinde öğretmenlerin etkili vatandaşlık eğitimi uygulamalarına ilişkin görüşleri*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi. (2007).

- Fuchs, Eckhard- Otto, Marcus- Yu, Simiao. *Textbooks and Inclusive Education*. UNESCO Global Education Monitoring Report. (2020).
- Gündüz, Mehmet, *Türkiye’de Ders Kitapları Tarihi*. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları. (2023).
- Kuş, Zafer & Aksu, Aysun. "Vatandaşlık ve Vatandaşlık Eğitimi Hakkında Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin İnançları", *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, (Nisan 2017). 18-41.
- Millî Eğitim Bakanlığı. *Taslak Ders Kitabı ve Eğitim Araçları ile Bunlara Ait Elektronik İçeriklerin İncelenmesinde Değerlendirmeye Esas Olacak Kriterler ve Açıklamaları*. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları. (2022)
- Öner, Galip. "Kapsayıcı eğitim yaklaşımıyla sosyal bilgiler öğretimi: Bir eylem araştırması", Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi. (2022).
- Özmen, Cengiz. "Sosyal Bilgiler Eğitiminde Vatandaşlık Aktarımı Yaklaşımına İlişkin Öğretmen Görüşleri", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (Mart 2011), 435-456.
- Remy, Richard. C. "Social Studies and Citizenship Education: Elements of a Changing Relationship", *Theory & Research in Social Education*, (1978). 40-59. DOI: 10.1080/00933104.1978.10506044.
- Sunal, Cynthia Szymanski& Sunal, Dennis W. "Reports from the Field: Elementary Teacher Candidates Describe the Teaching of Social Studies." *International Journal of Social Education* 22/2 (2008), 29-48.
- Şimşek, Hüseyin-Dağistan, Aybike-Şahin, Cem- Koçyiğit, Elif- Dağistan Yalçınkaya, Gülen-Kart, Mehmet-Dağdelen, Suna. ("Kapsayıcı eğitim bağlamında Türkiye’de temel eğitim programlarında çokkültürlülüğün izleri", *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. (Aralık 2019). 177-197.
- Tatan, Mehmet. "Yabancı uyruklu öğrencilerin vatandaşlık algılarına sosyal bilgiler dersinin etkisi: Tokat ili örneği", Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. (2016).

- Ünal, Rabia. "4. sınıf sosyal bilgiler dersinde kullanılan kapsayıcı eğitim etkinliklerinin öğrencilerin sosyal kabul düzeylerine etkisi", Ankara: Gazi Üniversitesi. Yayınlanmamış Doktora Tezi. (2021).
- Yıldırım, Erdal. "Sosyal bilgiler dersinde sığınmacılara yönelik kapsayıcı eğitimin incelenmesi", Ankara: Gazi Üniversitesi. Yayınlanmamış Doktora Tezi. (2017).
- Yıldırım, Ali - Şimşek, Hasan, Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Seçkin Yayıncılık. (2018).
- Yılmaz, Kaya. "İlköğretim öğrencilerinin vatandaşlık eğitimi ile ilgili temel kavramlara ilişkin algılarının incelenmesi", *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (2013). 453-463.